

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Шапаренко Ю. В. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В ЗАРУБІЖНІЙ СОЦІАЛЬНІЙ ПСИХОЛОГІЇ. Стаття присвячена розгляду поняття етнічної самосвідомості як головної ознаки та умови існування етнічної групи. У статті обґрунтовано необхідність дослідження феноменів «етнічності», «етнічної самосвідомості» та «етнічної ідентичності» в контексті сучасних зарубіжних підходів. Розкрито сутність етнічної самосвідомості як соціально-психологічного феномену в сучасному полікультурному просторі. Опрацьовано теоретико-методологічні засади вивчення етнічної самосвідомості, що склало підґрунтя для визначення параметрів емпіричного дослідження. Здійснено категоризацію поняття «етнічної самосвідомості» шляхом зіставлення з суміжними поняттями «етнічність» та «етнічна ідентичність», які дозволяють краще зрозуміти її сутність. Представлено структуру етнічності в сукупності емоційно-вольового, когнітивного та поведінкового компонентів. Визначено можливість етнічних змін під впливом індивідуальних, економічних та політичних чинників.

Ключові слова: етнічна самосвідомість; етнічність; етнічна ідентичність; самокатегоризація; етнічна група; етнічні кордони; соціальна група; соціально-психологічна група; соціальні відносини; соціокультурний контекст.

Шапаренко Ю. В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ЭТНИЧЕСКОГО САМОСОЗНАНИЯ В ЗАРУБЕЖНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ПСИХОЛОГИИ. Статья посвящена рассмотрению понятия этнического самосознания как главного признака и условия существования этнической группы. В статье обосновано необходимость исследования феноменов «этничности», «этнического самосознания» и «этнической идентичности» в контексте современных зарубежных подходов. Раскрыта сущность этнического самосознания как социально-психологического феномена в современном поликультурном пространстве. Обработано теоретико-методологические основы изучения этнического самосознания, что составило основу для определения параметров эмпирического исследования. Осуществлена категоризация понятия «этнического самосознания» путем сопоставления со смежными понятиями «этничность» и «этническая идентичность», которые позволяют лучше понять его сущность. Представлена структура этничности в совокупности эмоционально-волевого, когнитивного и поведенческого компонентов. Определена возможность этнических изменений под влиянием индивидуальных, экономических и политических факторов.

Ключевые слова: этническое самосознание; этничность; этническая идентичность; самокатегоризация; этническая группа; этнические границы; социальная группа; социально-психологическая группа; социальные отношения; социокультурный контекст.

Постановка проблеми. У сучасному світі, під впливом історичних, економічних та політичних подій, відбуваються зміни в суспільному житті та в індивідуальній свідомості кожної людини. Процеси глобалізації, призначенням яких є інтеграція світової спільноти в єдине ціле, одночасно активізують механізми національної дезінтеграції, які можуть чинити руйнівний вплив на особистість, сприяти її етно- та соціокультурній маргіналізації.

Стан етнічної самосвідомості є важливим фактором розвитку особистості і спільноти в цілому, він безпосередньо впливає на хід соціально-політичних процесів, актуалізує проблему етнічного різноманіття, етнозбереження, національного відродження, самобутності народів у світовій цивілізації, а відтак – формує міжнародний гуманітарний простір.

Наукова актуальність дослідження етнічної самосвідомості зумовлена тим, що сформоване у соціальній психології уявлення про структуру етнічності вже не може ефективно виконувати основну функцію – сприяти формуванню людської індивідуальності через належність до етнічної групи, оскільки сам етнос як психологічна спільнота у сучасному полікультурному просторі значно розширив свої обриси. На сьогодні жоден з елементів системи етнодиференціальних символів, за винятком етнічної самосвідомості, вже не є маркером етнічності.

Відтак, залишається відкритим питання про феномени, які лежать в основі цієї цілісності і дозволяють носію етнічної самосвідомості зберігати можливість власної актуалізації в багатокультурному просторі, в якому етнічні значення об'єктів світу все більше розмиваються. У психологічному вивченні даної проблеми є низка питань, які потребують подальшого поглибленого дослідження.

Оскільки дослідження феноменів «етнічності», «етнічної самосвідомості» та «етнічної ідентичності» було розпочато в зарубіжних соціальних науках, вбачається доцільним здійснити їх аналіз з позицій різних підходів, що сприятиме конкретизації теоретико-методологічних засад сучасних досліджень у вітчизняній етнічній психології.

Метою даної статті є розгляд поняття етнічної самосвідомості як головної ознаки та умови існування етнічної групи.

Етнічна самосвідомість – динамічне утворення, її активізація або послаблення залежить від конкретних історичних, соціально-політичних умов, у яких перебуває той чи інший етнос. Трансформація суспільства, яка відбулася за останні роки, помітно вплинула на стан етнічної самосвідомості та етнічних процесів, у цілому. Все це потребує глибокого і конкретного аналізу змісту і функціонування етнічної самосвідомості, з'ясування значення психологічних факторів, що впливають на її розвиток. Не менш актуальним є також вдосконалення методів дослідження етнічної самосвідомості, у тому числі її індикаторів. Складність цієї проблеми обумовлює необхідність ретельного опрацювання теоретико-методологічних засад дослідження.

Важливим завданням теоретичного етапу дослідження є визначення емпіричних параметрів, на основі яких можливо встановити аспекти явища, які доступні для вивчення. Етнічна самосвідомість, як будь-який психічний феномен, не піддається безпосередньому спостереженню, тому для проведення емпіричного дослідження необхідним є визначення можливостей виміру етнічної ідентичності як компоненту, що невід'ємно пов'язаний з етнічною самосвідомістю. У процесі теоретичного аналізу проблеми, що досліджується, ми звернемося до понять «етнічність» та «етнічна ідентичність», які виступають більш загальними стосовно поняття «етнічної самосвідомості», але є нерозді-

льними та взаємозумовленими, а тому важливими для розкриття сутності останнього. Етнічна самосвідомість лемків, яка виступає предметом нашого дослідження, має бути розглянута у зв'язку з цими двома поняттями.

Поняття «етнічність» розглядається вченими з позицій різних онтологічних підходів, їх зіставлення визначає основні теоретичні та методологічні проблеми в цій галузі.

Одним із перших розгляд концепту етнічності було здійснено засновником соціології Максом Вебером. У 1922 році вчений по-новому описав етнічні групи, ввівши в їх визначення суб'єктивний елемент, який раніше був відсутній. М. Вебер визначив етнічні групи як «... групи людей, що поділяють суб'єктивну віру в їх спільне походження через подібність фізичного вигляду або звичаїв чи того і іншого одночасно, або ж через спільні спогади про колонізацію і міграцію; ця віра повинна була мати важливе значення для формування групи; крім того, існування об'єктивної кровної спорідненості не має значення» [18, с. 389]. Хоча він писав про значущість етнічної належності, в цілому, М. Вебер ніколи не визнавав необхідності активної участі індивіда у розвитку своєї етнічної самосвідомості і при цьому не досліджував даний феномен поза рамками концептуалізації даного феномену.

У подальшому значний внесок в опрацювання цієї проблеми було здійснено такими дослідниками: Glazer and Moynihan (1975); Guibernau and Rex (1997); Hutchinson and Smith (1996); Rex and Mason (1986) і сучасніших авторів, таких як Jenkins (1997) і Fenton (1999, 2003, 2010). Зазначені дослідження ґрунтуються на класичних працях з природи етнічності, які належать авторству таких відомих дослідників, як Fredrik Barth (1969); Richard Schermerhorn (1970); Clifford Geertz (1973); Donald Horowitz (1985) і Benedict Anderson (1993).

Для подальшого аналізу потрібно визначитися із тим, що мається на увазі під поняттям «етнічність». Етнічність – це категорія належності, яку ми визначаємо як певну форму соціально-психологічних зв'язків, що об'єднує людей у одну спільноту, так звану етнічну групу. Іншими словами, термін «етнічність» позначає форму стосунків між особистістю та етнічною спільністю (етносом). На нашу думку, етнічність виступає формою для соціально-психологічної організації етносу. Етнічність, як і релігійність, національність, расова та будь-яка інша належність є різновидом групових думок, дій та почуттів, які існують у рамках певних культурно-соціальних відносин.

Етнічність, етнічна ідентичність та етнічна самосвідомість є гнучкими та складними феноменами, які досліджуються різними вченими крізь призму різних аспектів соціальних відносин, соціальних дій, які ще більше поглиблюють розбіжності між цими феноменами та їх змістом. З іншого боку, феномени етносу, нації та раси за своєю сутністю є дуже близькими, що може свідчити про їх певну універсальність.

Етнічну ідентичність можна представити як відчуття особистістю свого членства у групі. На нашу думку, поняття етнічної ідентичності близьке до поняття «відчуття етнічності», яке було введено Stayman and Deshpande (1989). Ці автори розрізняли «відчуття» етнічності від об'єктивної етнічної

належності, стверджуючи, що відчуття етнічності є «не тільки ким ти є, але що ти відчуваєш у цій ситуації і про цю ситуацію» [14, с. 361].

Сила етнічної ідентичності – тривала і стійка особистісна асоціація зі своїм етнічним походженням. Оскільки сила етнічної ідентичності особистості формується з попереднього соціального та культурного досвіду, ця змінна досить тривала і стійка [14].

Визначення етнічної самосвідомості різняться в залежності від вихідних теоретичних положень та цілей дослідження, які визначає вчений. Але той факт, що немає єдиного, загальноприйнятого визначення етнічної самосвідомості свідчить про суперечність наукових поглядів, що й досі триває навколо цього поняття. Загалом етнічна самосвідомість визначається як афіліативна конструкція, де людина усвідомлює власну та чужу належність до певної культурно-соціальної групи (етносу). На нашу думку, етнічна самосвідомість – це також усвідомлення групою себе як автономної одиниці.

Sawiti Saharso (1989), розширює визначення етнічної самосвідомості приєднуючи до нього соціальні процеси, які включають вибір друзів, майбутнього партнера та реакції на інших в своєму соціальному середовищі. Це визначення передбачає розмежування між поняттями «я» та «інші». Визначення Saharso було розширено до кордонів «інших», щоб включити в себе компонент атрибуції. Особистість може мати виражену групову самосвідомість, однак її сила і аутентичність буде залежати від прийняття і визнання членів «своєї групи» і членів «іншої групи». Визначення Saharso співзвучне думці соціолога Fredrik Barth (1969), який стверджував, що етнічна самосвідомість була засобом для створення меж, які дозволили групам дистанціюватися одна від одної, і що саме етнічні кордони визначили групу, а не культурний матеріал, який вони охоплюють.

Усвідомлення цих меж, а іншими словами – етнічних кордонів між «я» та «інші» – схоже на опис George Mead (1934), самосвідомості як результату соціальної взаємодії, в ході якої індивід привчається дивитися на себе як на об'єкт. При цьому вирішальне значення має не думка окремих людей, а певний «узагальнений інший», колективна установка організованої спільноти чи соціальної групи. «Узагальнений інший», чию думку інтерналізує і засвоює індивід, перетворюючи її у власну самосвідомість, виявляється при цьому організованою соціальною системою.

Схожим чином Reinhart Köbler і Tilman Schiel (1995) стверджують, що етнічна належність є питанням свідомого вибору. Тому люди, обираючи етнічність, розуміють її в певних соціально-культурних рамках і на підставі цього вирішують свою належність та належність інших, а також те, де знаходиться межа між «ми» та «вони» [15].

Як видно із описаного вище, етнічна самосвідомість виникає, коли людям пропонується класифікувати себе за етнічним критерієм. Ця категоризація базується на етнічності і може бути спричинена суб'єктивними рисами особистості або соціальним середовищем.

Класифікація, або самокатегоризація – це стихійний і часто несвідомий процес, який виникає, коли люди порівнюють себе з іншими та оцінюють

свою схожість або несхожість. Кожне з групових членств є частиною ідентичності особистості, але вираженість окремого членства є варіативною. Усвідомлення належності до певної групи залежить від ієрархічної впорядкованості ідентичностей особистості [2], і ступеня, в який ця належність активується у соціальному контексті [9].

Суб'єктивні змінні є головним фактором, який впливає на етнічну самосвідомість. Найбільш помітна серед цих змінних – сила етнічної ідентифікації – тривала і стійка особистісна асоціація зі своїм етнічним походженням. Сила етнічної ідентифікації особистості формується з попереднього соціального та культурного досвіду, але має стійкі та тривалі властивості [14].

Не зважаючи на те, що сила етнічної ідентичності повинна співвідноситися з етнічною самосвідомістю, ці два феномени відрізняються за тривалістю. Сила етнічної ідентичності полягає у стійкому та тривалому зв'язку між самовідчуттям та етнічністю, в той час як етнічна самосвідомість є вираженим, але короткочасним усвідомленням свого членства в етнічній групі. Таким чином, етнічна самосвідомість існує тільки тоді, коли особистість опрацьовує етнічну інформацію та класифікує себе за етнічним критерієм.

Відмінність між етнічною самосвідомістю та етнічною ідентичністю полягає в тому, що наявність вираженої етнічної самосвідомості не означає, що люди ідентифікують себе з даною етнічною групою, підтримують чи захищають її. Різні аспекти і процеси, що пов'язані із етнічною ідентичністю, не обов'язково йдуть разом. Той факт, що особистість класифікує себе як члена певної групи, не означає, що вона цінує або піклується про цю групу. І навпаки, люди можуть суб'єктивно ідентифікувати себе з групою, усвідомлюючи, що вони не відповідають критеріям членства даної групи, або погоджуючись, що це самовизнання не дасть їм позитивної соціальної ідентичності [5].

Етнічна самосвідомість часто буває спричинена факторами, зовнішніми по відношенню до особистості. Другим чинником, який може впливати на етнічну самосвідомість, є соціальне середовище особистості. McGuire і колеги припускають, що членство в певній групі є значущим для особистості в тій мірі, в якій членство в цій групі значуще для соціального середовища [10]. Як результат, представники етнічних меншин будуть особливо сконцентровані на своїй етнічності, коли вони оточені відмінною більшістю, у порівнянні з ситуаціями, коли вони оточені представниками своєї етнічної групи, і це збільшить ймовірність того, що вони будуть мимоволі згадувати свою етнічну належність в самоописах. Можна припустити, така поведінка виникає завдяки явищу етнічних кордонів («ми» - «вони»), які утворюються, а пізніше посилюються самосвідомістю членів групи та підтвердженою іншими відмінністю даної етнічної групи [12].

У більш пізніх дослідженнях, в яких описується цей ефект, стверджується, що на етнічне самоусвідомлення впливає не тільки кількісна перевага, але і соціальний статус в групі [7]. Навіть особистості із слабкою етнічною ідентичністю можуть оцінити членів своєї етнічної групи більш позитивно, якщо соціальна ситуація стимулює або підвищує їх членство в групі [3; 6]. Незважаючи на передбачення, що люди схильні оцінювати членів своєї групи

більш позитивно, ніж членів інших груп, сила цього позитивного ефекту варіює в межах групи. Однією з причин цієї мінливості є індивідуальні відмінності в силі етнічної ідентичності [4]. Члени групи із слабкою ідентичністю набагато менш ймовірно виявляють внутрішньогруповий фаворитизм, ніж особистості з сильною груповою ідентичністю, і в крайніх випадках цілком можливо, що особистості зі слабкою груповою ідентичністю можуть захотіти відмежуватися від своєї групи і тому негативно оцінити членів своєї групи. Тим не менш, згідно з принципами етноцентризму, цілком імовірно, що сила особистісних негативних реакцій на зовнішню групу набагато слабкіша, ніж сила позитивних реакцій на членів своєї групи [8].

Консерватизм та збереження традицій стоять на захисті етнічних кордонів, захисту «ми» від «інших» [16]. Як висновок, групи підтримують не лише свою самобутність, а й прийняті групою матеріальні інтереси. Це передбачає, що люди мають чітке чуття власної відмінності та інтерпретують передбачувані етнічні відмінності в якості негативного фактора у соціально-політичних стосунках. Інакше кажучи, проблеми, утворені соціально-культурною «відмінністю», прийняті для того, щоб відхилити переваги «різноманітності». Наприклад, Курер (1974) у своїй роботі стверджує, що у щойно утвореній державі та тих спільнотах, що ділять між собою окреме розташування у просторі. Коли соціальна структура поєднує культурно плюралістичні лінії, то суспільство, держава чи нація завжди може виявити схильність до розколу такої структури. Практично прихована і тому умовна ймовірна «межа» між двома різними етнічними групами може містити потенціал для етнічного конфлікту.

Звичайно, в довгостроковій перспективі такі відмінності не обов'язково призведуть до конфлікту. Мирне співіснування у плюралістичних суспільствах [13] є очевидною альтернативою історичної траєкторії. Етнічне різноманіття і відмінності між людьми, які поділяють просторове розташування, може виховати здорову ступінь рольової взаємодоповнюваності (поняття Е. Дюркгайма про «органічну солідарність»).

Тому дослідження етнічної самосвідомості як головної ознаки етнічної групи дає змогу краще зрозуміти її соціально-психологічну структуру і сприяє розробці заходів, що спрямовані на прийняття різноманітностей та відмінностей між етнічними групами як таких, що збагачують соціально-культурні стосунки. Використання поінформованості про цю різноманітність в рамках етнічних кордонів «ми» та «інші» може бути ефективно застосоване для сприяння мирному співіснуванню, а часом і створення ефективного партнерства між різними етнічними групами.

Як бачимо, у всьому різноманітті визначень, використаних у даній статті, феномени: «етнічність», «етнічна ідентичність» та «етнічна самосвідомість» мають складний, багатовимірний характер в тому, що це злиття культури, соціально-історичного досвіду, спогадів, релігії, мови, фенотипу і т.д. Єдина спільна риса, що притаманна всім характеристикам етнічної групи – це припущення щодо можливості людини в будь-який момент часу виявляти та визначати різні етнічності та етнічні спільноти. Це не стосується визна-

чень тих дослідників, які вбачають етнічність «ситуативною» [11]. Ті, хто дотримується цієї точки зору, стверджують: ми живемо в більш складному світі, де люди мають більше однієї форми належності в етнічних термінах, і це означає, що етнічність не просто багатовимірна [1], але також гнучка, навіть в рамках одного соціального шару або історичного моменту.

На відміну від цього, у своїй роботі Hutchinson і Smith (1996), підводять до розуміння того, що етнічну групу чи спільноту можна розглядати як «реальну» матеріальну сутність. Аргументи, висунуті Eriksen (1993) і Fenton (1999), спрямовані аналогічно, але з одним вельми значним обмеженням. На їх думку, можна окреслити ряд абстрактних видів сценаріїв, які «утворюють» групи зі спільними матеріальними інтересами. З цієї точки зору, регулюючі економічні та політичні сили є основними визначальними чинниками формування етнічної групи. Іншими словами, в ході історії матеріальні відносини формуються, щоб забезпечити основу, або каталізатори, для генерації нових соціально-культурних утворень.

Отже, узагальнення результатів чисельних досліджень дало змогу уточнити поняття етнічності як певної форми соціально-психологічних зв'язків, що об'єднує людей у одну спільноту, так звану етнічну групу. Етнічність також позначає форму стосунків між особистістю та етнічною спільністю (етносом) та виступає формою для соціально-психологічної організації етносу.

У структурі етнічності доцільно визначити емоційно-вольовий, когнітивний та поведінковий компонент, яким відповідають феномени етнічної ідентичності (емоційно-вольовий) та етнічної самосвідомості (когнітивний). Етнічну ідентичність ми розглядаємо як відчуття особистістю свого членства у групі, тривалу і стійку особистісну асоціацію зі своїм етнічним походженням. Феномен етнічної ідентичності відрізняється від феномену етнічної самосвідомості за тривалістю. Сила етнічної ідентичності полягає у стійкому та тривалому зв'язку між самовідчуттям та етнічністю, в той час як етнічна самосвідомість є вираженим але короткочасним усвідомленням свого членства у етнічній групі. Тобто етнічна самосвідомість існує тільки тоді, коли особистість опрацьовує етнічну інформацію та класифікує себе за етнічним критерієм. Також ми дійшли висновку, що етнічна ідентичність виступає суб'єктивною змінною, яка є головним фактором, що впливає на етнічну самосвідомість.

Водночас наявність вираженої етнічної самосвідомості не означає, що люди ідентифікують себе з даною етнічною групою, підтримують чи захищають її. Різні аспекти і процеси, що пов'язані з етнічною ідентичністю не обов'язково йдуть разом.

Розуміння соціально-психологічної структури етнічності сприяє розробці заходів, що спрямовані на прийняття різноманітностей та відмінностей між етнічними групами, як таких, що збагачують соціально-культурні відносини. Використання поінформованості про цю різноманітність, в рамках етнічних кордонів «ми» та «інші», може бути ефективно застосоване для сприяння мирному співіснуванню, а часом і створенню ефективного партнерства між різними етнічними групами.

Таким чином, огляд наукових джерел з проблеми дослідження дозволив визначити теоретичні засади вивчення етнічної самосвідомості як головної ознаки та умови існування етнічної групи. На нашу думку, етнічну самосвідомість доцільно розглядати як явище, що бере свій початок з соціальних та культурних відносин, але піддається перетворенню під впливом таких факторів, як зміна економічного, політичного устрою та індивідуальних чинників.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі визначаються результатами ключових дискусій у сучасній етнопсихологічній літературі. Зокрема, важливим питанням є визначення шляхів підвищення конструктивної валідності експериментальних досліджень в галузі етнопсихології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Baumann, G.* (1996) *Contesting Culture: Discourses of Identity in Multi-Ethnic London.* Cambridge: Cambridge University Press.
2. *Burke, P.J.; Reitzes, D.C.* 1991. An identity theory approach to commitment. *Social Psychology Quarterly.* 54(3): 239-251.
3. *Cota, A. A., & Dion, K. L.* (1986). Salience of gender and sex composition of ad-hoc groups: An experimental test of distinctiveness theory. *Journal of Personality and Social Psychology,* 50, 770 - 776.
4. *Deshpande, R., Hoyer, W., and Donthu, N.* (1986). "The Intensity of Ethnic Affiliation: A study of the Sociology of Hispanic Consumption." *Journal of Consumer Research,* 13 (September), 214-220.
5. *Ellemers, N.* (2010). Social Identity Theory. In: J.M. Levine, & M.A. Hogg (Eds.) *Encyclopedia of Group Processes and Intergroup Relations* (pp. 797-801). London: Sage.
6. *Gerard, H. B., & Hoyt, M. F.* Distinctiveness of social categorization and attitude toward ingroup members. *Journal of Personality and Social Psychology,* 1974, 29, 836-842.
7. *Grier and Rohit Deshpande.* 2001. "Social dimensions of consumer distinctiveness: The influence of social status on group identity and advertising persuasion." *Journal of Marketing Research,* 38 (May): 216-224.
8. LeVine, Robert A., and Donald T. Campbell. 1972. *Ethnocentrism.* New York: John Wiley.
9. *Markus, H. R. & Herzog, A.R.* (1995). The sociocultural self-concept. In I. Lubek, R. van Hezewijk, G. Pheterson, & C. Tolman (Eds.), *Recent trends in theoretical psychology* (pp. 39-45). New York: Springer-Verlag.
10. *McGuire, W. J., McGuire, C. V., Child, P., & Fujioka, T.* 1978. Salience of Ethnicity in the Spontaneous Self-Concept as a Function of One's Ethnic Distinctiveness in the Social Environment. *Journal of Personality and Social Psychology,* 36(5): 511-520.
11. *Okamura, J. Y.* (1981) Situational ethnicity. *Ethnic and Racial Studies* 4(4): 452-63.
12. *Sanders, Jimmy M.* (2002). Ethnic boundaries and identity in plural societies. *Annual Review of Sociology,* 28, 327-358.
13. *Smith, M. G.* (1965) *The Plural Society in the British West Indies.* Berkeley: University of California Press.
14. *Stayman, Douglas M., and Rohit Deshpande* (1989), "Situational Ethnicity and Consumer Behavior," *Journal of Consumer Research,* 16 (December), 361-371.
15. *Strauss, A. L.* (1959). *Mirrors and masks: The search for identity.* Glencoe, IL: Free Press.

16. *Wallman, S.* (1986) Ethnicity and the boundary process in context. In: Rex J, Mason D (eds) *Theories of Race and Ethnic Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. *Weber, M.* (1968). *Economy and Society*, ed. Roth G, Wittich C. Berkeley: University of California Press.

Shaparenko Yu. V. THEORETICAL BASIS OF ETHNIC SELF-AWARENESS RESEARCH IN FOREIGN SOCIAL PSYCHOLOGY. Article examines the concept of ethnic self-awareness as the main characteristic and condition of ethnic group existence. In article substantiated the research of the phenomenon “ethnicity”, “ethnic identity” and “ethnic identity” in the context of current foreign approaches. The essence of ethnic self-awareness as a social and psychological phenomenon in today’s polycultural environment was expand. Determined the positions of specific psychological schools which in various ways interpret the phenomenon of ethnic self-awareness. Categorization of the concept of “ethnic self-awareness” was implemented by comparison with the related concepts of “ethnicity” and “ethnic identity”, which allow a better understanding of its essence. Processed theoretical and methodological principles of the study of ethnic self-awareness, which amounted foundation for determining the parameters of empirical research. Expediency of studying structural and functional aspects of ethnic self-awareness which allows to in-depth understanding of it socio-psychological structure was substantiated. The necessity of applying knowledge about the diversity of ethnic boundaries in the process of developing practical measures aimed at enriching social and cultural relations and the establishment of effective partnerships between different ethnic groups has been proved. The structure of ethnicity was represented in conjunction of emotional, volitional, cognitive and behavioral components. Was determined the possibility of ethnic changes under the influence of personal, economic and political factors. The perspective direction of further researches to define ways for increase the construct validity of experimental research in the field of ethnic psychology was outlined.

Keywords: ethnic self-awareness; ethnicity; ethnic identity; self-categorization; ethnic group; ethnic boundaries; social group; socio-psychological group; social relationships; sociocultural context.

Отримано: 9.07.2014

УДК 159.9.072.43: 378.147

Шаркова Світлана Федорівна

РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ НАВИКАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Шаркова С. Ф. РЕЗУЛЬТАТИ ВПРОВАДЖЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ОВОЛОДІННЯ НАВИКАМИ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ. В статті підкреслюється важливість врахування полікультурного аспекту в навчальному процесі. Автором запропонована програма розвитку полікультурної компетенції особистості в ході оволодіння навиками іноземної мови. В статті представлені результати експериментального дослідження, проведеного в багатокультурних за складом групах студентів. Проаналізовані особливості розвитку комунікативно-соціальних навичок студентів контрольних та експериментальних груп за такими параметрами, як тип і спрямованість реакцій, коефіцієнт конформності. Виявлені відмінності між представниками різних країн.